

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

УДК: 37.04:340.6

Алла Семенова

доктор педагогічних наук, професор кафедри політології Одеського національного політехнічного університету, Україна

ORCID ID 0000-0001-8077-3385

E-mail: semenova.alla.vasilivna@gmail.com

Лариса Зуєва

кандидат юридичних наук, суддя Одеського апеляційного адміністративного суду, докторант Одеського національного політехнічного університету, Україна

ORCID ID 0000-0001-5092-3012

E-mail: 378653@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ У СИСТЕМІ СУДДІВСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ І КАНАДИ В АСПЕКТІ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ЛІДЕРСТВА

Анотація: Обґрунтовано, що судовою реформою, яка послідовно відбувається в Україні, потребує удосконалення не тільки нормативно-процесуальної діяльності, але й врахування психолого-педагогічних закономірностей у сфері судочинства, системи суддівської освіти. Здійснено аналіз стану розробленості проблеми психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України і Канади в аспекті інтегральної теорії лідерства. Конкретизовано сутність і принципи соціального контексту як основоположного чинника суддівської освіти в Канаді. Розкрито сутність феномену «добročесність судді» у цілісному системному аспекті з психолого-педагогічних позицій вивчення національного соціального контексту. Схарактеризовано важливість та перспективи щодо запровадження соціального контексту психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України на основі інтегральної теорії лідерства.

Ключові слова: соціальний контекст, психолого-педагогічна підготовка, професійний суддя, система суддівської освіти, інтегральна теорія лідерства, публічна служба.

Alla Semenova

Professor (Pedagogy) at the Department of Political Sciences at the Odessa National Polytechnic University, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-8077-3385

E-mail: semenova.alla.vasilivna@gmail.com

Larisa Zueva

Judge at the Odessa Appellate Administrative Court, Ph. D. (Law), Ph.D. (Pedagogy) at the Odessa National Polytechnic University, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-5092-3012

E-mail: 378653@gmail.com

© Алла Семенова, Лариса Зуєва, 2017

SOCIAL CONTEXT OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGIC TRAINING OF PROFESSIONAL JUDGES IN THE SYSTEM OF JUDICIAL EDUCATION IN UKRAINE AND CANADA IN THE ASPECTS OF INTEGRAL THEORY OF LEADERSHIP

Abstract: *It is substantiated that judicial reform which is consistently carried on in Ukraine calls for improvement of not only normative-and-procedural activity but also taking into consideration psychological-and-pedagogic regularities in the system of legal proceedings and judicial education. There has been undertaken analysis of the state of elaborating the problem of psychological-and-pedagogic training of professional judges in the systems of judicial education of Ukraine and Canada in the aspect of leadership integral theory. The essence and principles of social context as a primary factor in judicial education in Canada are concretized. The essence of the phenomenon of “morality of a judge” is disclosed in the wholesome systematic aspect from psychological-and-pedagogic positions of studying the national social context. Importance and perspectives as to introduction of social context to psychological-and-pedagogic training of professional judges within the system of judicial in Ukraine on the grounds of leadership integral theory has been characterized.*

Keywords: *social context, psychological and pedagogic training, professional judge, system of judicial education, integral theory of leadership, Public service.*

Alla Semenova, Larisa Zueva

An extended abstract of the article on the subject of:

“Social context of psychological and pedagogic training of professional judges in the system of judicial education in Ukraine and Canada in the aspects of integral theory of leadership”

Problem setting. *Judicial reform, which is consistently carried on in Ukraine calls for improvement of not only normative-and-procedural activity but also taking into consideration psychological-and-pedagogic regularities in the system of legal proceedings and judicial education. This process supposes providing judicial education with academic-and-teaching staff, improvement of methodological and pedagogic activity. At present, however, a number of problems concerning coordination and applying the principles of psycho-pedagogic communication to judicial education exists there. Thus, there is the need in studying and scientific substantiation of the essence and peculiarities of considering social context in psychological-pedagogic training of professional judges in Ukraine. Such need is based on the experience of Canadian judicial education system in the aspect of leadership integral theory recognized in many countries.*

Recent research and publications analysis. *Analysis of the state of elaboration of the problem of psychological-and-pedagogic training of professional judges within judicial education system in Ukraine and Canada in the aspect of leadership integrated theory has proved that leadership is a process of social influence, due to which a leader obtains support on behalf of other community members for goal attainment. Communicative aspect of a judge’s activity is realized in the course of communication of a judge in legal proceedings where a judge is a leader in communication (for this a judge needs to possess such traits as sensitiveness, emotional steadfastness, honesty with themselves, openness and politeness in communication with colleagues, ability of listening and speaking, humaneness); court interrogation which demands coordination of interrogation techniques with individual traits*

of the interrogated person's personality, interacting with mass media and public. The peculiarity of administering justice nowadays demands that it is studied in detail and concretized from the standpoint of judicial education. Special attention of this education should be directed at the issues of taking into account social context of psychological-and-pedagogic training of professional judges, implementation of such training's content integration into the judicial education system of Ukraine in the aspect of leadership integrated theory on the grounds of the Canadian experience.

Paper objective. To disclose the essence of social context of psychological-and-pedagogic training of professional judges within the system of judicial training in Ukraine and Canada in the aspect of leadership integrated theory.

Paper main body. The essence and principles of social context as the primary factor in judicial education in Canada has been concretized. A considerable contribution to the processes of judicial reforming in many countries of the world was made by Canada. Participation of Canadian judicial bodies in international work is grounded by their reputation and popularity with the public, ethical norms, trust, and progressiveness. On its road to building a modern democratic state Canada has passed a long way of relevant transformations. The work with social context considerably influences the way judicial activity is being treated by the Canadian society. Currently, "The ten social context principles in judicial education" have become obligatory in Canada. They act as a model for preservation and integration of judicial education's social context in all forms of judges' professional training. These ten principles do not act in isolation, but produce a synergetic effect just owing to their integrated application.

The National School of Judges of Ukraine (NSJU) is a state institution, an education establishment and a methodological centre of judicial education. The current Law of Ukraine "On Judiciary and Status of Judges" has for the first time consolidated on the legislative level the basic standards in professional judges training and opened broad possibilities for judges' community to partake in organizing a scientific-and-methodological centre of theirs. The National Judges Institute of Canada (NJI) is ready to share with the NSJU the experience of their activities in Canada and abroad.

Morality is an integrative personality trait which is characterized by humaneness, honesty, responsibility, adherence to principles, patriotism. We concretize the essence of the morality phenomenon in the wholesome aspect of spiritually-reflexive dimension in terms of: 1) Spiritually-moral maturity; 2) Concentration on "emotional I" proper; 3) Goodness-assertive component; 4) Social-activity context. The essence of the judge's morality phenomenon in a wholesome systematic aspect from the standpoint of studying national social context consists in the fact that this notion has to be treated in a broad sense which is stipulated by social existence, economic basis, and which is immediately dependent on the values system offered by society, on social communication conditions, on ways of public opinion circulation, on ways of social regulation (legislative, state-administrative and so on).

The programs of psychological-and-pedagogic training of professional judges with different work experience and teachers of different age considering social context developed and being introduced by the authors provide opportunities for practicing in accumulating value-oriented experience, enhance mutual understanding and intraception through clearly focused imitation games and situations.

Conclusions of the research. Analysis and introduction into native scientific circulation of little known works in foreign languages which disclose the organization of judges' psychological-and-pedagogic training system in Canada as well as our personal professional experience have enabled disclosing the most significant aspects of the conceptual wholesome

synergic model of professional judges' psychological-and-pedagogic training in the system of judicial education of Ukraine. Within this model the authors have concretized concept-stages, regularities, approaches, and principles in the wholesome system aspect of spiritually-reflexive social dimension. As for the practical realization of professional judges' psychological-and-pedagogic training within the judicial education system of Ukraine in general and a judge's activity in particular, it can be realized by means of applying scientific works in pedagogy and psychology to the sphere of legal proceeding that will promote a more qualitative and efficient work of judges, improve their mental health, contribute to strengthening of lawfulness and law order in the state, rise in people's trust to judicial establishment.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сильна, незалежна судова влада здатна виконувати істотний, всебічний вплив на життєдіяльність держави, тому значення процесу формування високопрофесійного суддівського корпусу для здійснення справедливого правосуддя важко переоцінити. Цей процес передбачає забезпечення суддівської освіти науково-викладацькими кадрами, удосконалення науково-методичної та педагогічної діяльності. Тому спільна наукова та освітня діяльність установ – є необхідністю. Натомість, нині існує коло проблем щодо узгодження і застосовності принципів психо-педагогічної теорії комунікації й так званої “універсалістської макроетики” [16] до суддівської діяльності як такої та до низки її сфер – зокрема (оскільки дієвість цих принципів ускладнюється нормативними, адміністративними, державними, політичними та іншими чинниками, що здатні скласти протипагу вищеназаним принципам). Судова реформа, яка послідовно відбувається в Україні, потребує удосконалення не тільки нормативно-процесуальної діяльності, але й врахування психолого-педагогічних закономірностей у сфері судочинства, оскільки діяльність судді є дуже складною, багатогранною і відповідальною у зв'язку з розглядом різних за своїм характером справ [4]. Саме тому виникла необхідність вивчення й наукового обґрунтування сутності та особливостей врахування соціального контексту у психолого-педагогічній підготовці професійних суддів в Україні на основі визнаного багатьма країнами досвіду системи суддівської освіти Канади в аспекті інтегральної теорії лідерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Лідерство* – процес соціального впливу, завдяки якому лідер отримує підтримку з боку інших членів спільноти для досягнення мети [19]. Пояснення феномену лідерства знайшло відтворення у багатьох теоріях: ситуаційній, функціональній, поведінковій та інших, а також *інтегральній теорії лідерства* [11]. Питаннями про те, що відрізняє лідерів від пересічних людей, цікавилися ще філософи від Платона до Плутарха [22], тим самим стверджуючи, що витoki лідерства полягають в індивідуальних особливостях людини. У ХІХ столітті лідера протиставляли натовпу, рабам і намагалися знайти цьому пояснення. Одну з найбільш впливових теорій того часу сформулював Френсіс Гальтон [1], який вважав лідерство проявом природного, спадкового таленту. Сесіль Родс [20], у свою чергу, переконував, що лідера можна виховати з обдарованої людини шляхом відповідного навчання.

У 20-х роках ХХ століття, коли вперше почав з'являтися інтерес до управління як до науки, перше, на що звернули увагу дослідники, це на можливу наявність схожих рис характеру у різних відомих лідерів. Так з'явилася «Теорія рис» або «Теорія великих людей». Але виявилось, що конкретизувати загальні риси дуже складно – створити загальний портрет лідера не вдалося [8]. У 1940-х–1950-х роках численні оцінки раніше висунутих теорій [18] привели до висновку про необхідність розробки нового підходу до вивчення проблеми лідерства. Так з'явилася ситуаційна теорія лідерства. Відповідно до неї поява лідера зумовлюється ситуацією, що склалася. Ф. Фіддер, провівши низку

досліджень, виявив залежність стилю лідерства від ситуації у колективі. Якщо в колективі сприятлива ситуація, доброзичливі відносини, і співробітники сприймають лідера, поважають і слухають його, ефективним буде така особистість, що орієнтована на завдання. Злагоджений колектив виконує роботу швидше. Та ж схема працює і в несприятливій екологічній ситуації, де лідера не сприймають і не поважають. Лідер, орієнтований на вирішення завдання, також буде ефективним. У атмосфері середнього ступеня сприятливості, де є проблеми в колективі і співробітники не знають, як сприймати лідера, успішнішим буде той лідер, який орієнтований на відносини. Створити сприятливу ситуацію, налагодити відносини у колективі – першорядне завдання лідера. Третій крок дослідників – системна теорія лідерства. В ній лідерство і лідер розглядаються з точки зору групової динаміки [8]. Корпоративний лідер, який хоче залишатися ефективним тривалий час, має швидко адаптуватися до мінливих обставин і гнучко варіювати свою поведінку. На жаль, більшість керівників повністю зосереджується на одному стилі поведінки, який, наприклад, виявився ефективним у часи становлення організації, але зовсім не відповідає періоду інтенсивного росту і утримання нових позицій [11]. У результаті ефективність роботи організації знижується. Сутність *теорії лідерства*, таким чином, полягає в тому, що послідовники визнають лідера тільки в тоді, коли він довів свою компетентність і цінність для них. Лідер отримує владу, і для її утримання він повинен надавати підлеглим можливість задовольняти свої потреби. У відповідь вони задовольняють потребу лідера у владі над ними і надають йому необхідну підтримку. Ідеальним варіантом вважається поєднання формального і неформального лідерства, тобто офіційний керівник визнається членами групи і як лідер [15]. У тих випадках, коли керівник і лідер не збігаються в одній особі можуть виникати незадоволеність роботою та збільшення конфліктності.

Особливе значення в науково-методичному забезпеченні підготовки ефективних лідерів мають ідеї формування управлінських компетентностей. З цих позицій, *компетентність* – це здатність діяти в ситуації невизначеності. Підвищення управлінських компетентностей може здійснюватися в межах консультаційної та тренінгової діяльності. Вони, проявляючись у поведінці людини, перетворюються у її особистісні якості, властивості та, відповідно, стають такими, які характеризуються і мотиваційними, і смисловими, і регуляторними складовими, поряд зі знаннями та досвідом. Засновник судової етики О. Ф. Коні вважав, що вивчення судочинства в тій його частині, що стосується судової діяльності, повинно мати своїм предметом не лише властивості й умови цієї діяльності, але й поведінку судді стосовно осіб, із якими він контактує внаслідок її здійснення [2]. *Професійна компетентність судді* – інтегрована характеристика особистості фахівця, під якою розуміють наявність необхідного для успішного виконання професійної діяльності комплексу ставлень, цінностей, знань, умінь й навичок, що проявляються у спроможності сприймати індивідуальні, професійні та соціальні потреби; у забезпеченні соціальної і професійної самореалізації у сфері судочинства, а також дають можливість професійного та особистісного самовдосконалення протягом всього життя [6]. При цьому саме суддя впливає на такі аспекти суспільної думки як: формування правосвідомості громадян; створення впевненості у невідворотності покарання за вчинені правопорушення; наявність високої культури судочинства і справедливості вироку, що формують атмосферу суспільного осуду злочинності й особистості злочинця; судовий процес привертає увагу громадськості до виявлення причин і умов злочинності та проблем її профілактики [7]. Головне – формує відчуття поваги до держави та захищеності. Це зумовлене тим, що судова практика здійснюється в умовах безпосереднього спілкування та взаємодії з людьми, а отже, вимагає розуміння психологічних особли-

востей всіх процесуальних осіб, мотивів та змісту їхньої поведінки, взаємовідносин, що виникають у процесі життєдіяльності. Психологічна структура діяльності судді складається з таких її різновидів, як: пізнавальна, комунікативна, організаційна, конструктивна, профілактична та посвідчувальна [10]. Велике значення при здійсненні вище перерахованих різновидів судової діяльності відіграє соціальний контекст.

Відтак, *соціальний контекст суддівської освіти* обумовлений тим, що суддя має дбати не тільки про те, щоб належним чином, відповідно до закону, розглянути і вирішити кримінальну або цивільну справу, але і тим, щоб максимально використовувати судові процеси, судову практику і матеріали для попередження злочинних проявів й інших порушень законності. Це характеризує і професійну спрямованість особистості судді, що виражається, зокрема, у постійному підвищенні рівня знань і вдосконаленні професійної компетентності, у прагненні до панування справедливості, до встановлення істини, у почутті професійної гідності та ін. Соціальний аспект діяльності судді розкривається в справедливому винесенні вироку, що повинно стати початком вирішення конфлікту особистості та суспільства; відповідальності перед суспільством за соціальний прогноз розвитку особистості підсудного; використанні судових процесів для запобігання і попередження правопорушень (публічні процеси), тощо. В умінні виявляти ці якості полягає одна зі специфічних особливостей комунікативних властивостей особистості судді. Він обов'язково повинен володіти такими якостями, як тактовність, увічливість, стриманість у манерах поведінки, емоціях, мові. Комунікативний аспект діяльності судді реалізується в його спілкуванні під час судового процесу, де суддя є *лідером комунікації* (необхідні такі особистісні якості судді, як чуйність, емоційна стійкість, чесність із самим собою, щирість і чемність у спілкуванні з колегами, вміння слухати і говорити, гуманність); судових допитів, що вимагають узгодженості прийомів їх здійсненості з індивідуальними особливостями особистості допитуваного, взаємодії зі ЗМІ та громадськістю.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зміна цінностей суспільства відбувається постійно: змінюються пріоритети та ієрархія, знецінюються одні і висуваються інші. На думку І.А. Зязюна, педагогічна дія, що спрямовується на розвиток особистості, стає можливою тоді коли вона ґрунтується на одвічних загальнолюдських духовних цінностях: «...необхідна побудова цілісного процесу набування знань, адекватних життю, побудова органічного комплексу гуманітарно-соціально-історичних, природничо-наукових і художніх дисциплін, об'єднаних єдністю гуманістичних смислів і духовно-моральних цілей» [5, с. 215]. В активному віці дорослі люди можуть впливати на історичні події, керуючись тими цінностями, на яких вони сформувалися як особистості [12]. Крім того суддя повинен додержуватися присяги та зобов'язаний: 1) своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; 2) дотримуватися правил суддівської етики; 3) виявляти повагу до учасників процесу; 4) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання; 5) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції; 6) подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 7) систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень в суді, де він обіймає посаду; 8) звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання.

Також частиною 6 Ст. 55 Закону «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що суддя, призначений на цю посаду вперше, проходить щорічну підготовку у Національній школі суддів України (НШСУ). Суддя, який обіймає посаду безстроково, проходить підготовку у НШСУ не менше, ніж раз на три роки. Так само суддя, згідно Ст. 57 Закону, повинен дотримуватися етичної поведінки, яка визначається Кодексом суддівської етики, що затверджується з'їздом суддів України. З метою встановлення відповідності рівня життя судді до наявного у нього та членів його сім'ї майна і одержаних ними доходів стосовно цієї людини проводиться моніторинг способу життя відповідно до закону. Інформація, отримана за результатами моніторингу, включається до суддівського до-сьє. Окрім Закону України «Про судоустрій і статус суддів», посада судді належить до посад, які входять до реєстру публічної служби, яка також має певні особливості. Так, відповідно до пункту 15 частини 1 статті 3 КАС *публічна служба* – це діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба в органах місцевого самоврядування [6]. Загальні засади діяльності, а також статус державних службовців, які працюють в державних органах та їх апараті, визначено Законом України «Про державну службу». Відповідно до статті 1 цього Закону *державна служба в Україні* – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження.

Таким чином, специфіка здійснення сучасного правосуддя вимагає детального та конкретизованого його вивчення з позицій суддівської освіти. Особливої уваги від цієї освіти вимагають питання урахування соціального контексту психолого-педагогічної підготовки професійних суддів, реалізація інтеграції змісту такої підготовки у системі суддівської освіти України в контексті інтегральної теорії лідерства на ґрунті канадського досвіду.

Формулювання цілей статті: розкрити сутність соціального контексту психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України і Канади в контексті інтегральної теорії лідерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагомий внесок у процеси судового реформування в багатьох країнах світу внесла Канада. Участь судових органів Канади в міжнародній роботі ґрунтується на їх репутації і громадській популярності, етичних нормах, довірі та прогресивності. На своєму шляху до побудови сучасної демократичної держави Канада пройшла складний шлях відповідних трансформацій. У галузі суддівської освіти, Західний Суддівський освітній центр Канади (WJEC) ще наприкінці 1980-х років почав розробляти та впроваджувати значну низку програм для судової освіти з акцентом на соціальний контекст, в тому числі велика увага приділялася гендерним питанням та питанням корінних народів [21]. Лекції і семінари були інтенсивними і використовували сучасні ідеї педагогіки, освіти дорослих. Серед методик запроваджувалися, в тому числі відеоплівки, групові дискусії, групове обговорення і пленарні доповіді. Але виявилось, що соціальний контекст не можливо опанувати у процесі групової лекції: це не просто предметна галузь, яка може бути представлена таким чином. Традиційна модель соціологічного дослідження також виявилася недоступною. Адже в кінці 1980-х і на початку 1990-х років, була нестача зареєстрованих інцидентів в сфері соціального контексту. Це пояснюється тим, що соціально-контекстні суб'єкти не можуть самі обговорювати власні проблеми без значного дискомфорту у великих групах. Тому виявилася необхідність, щоб змістовні дискусії проводилися в форматі невеликих

групових занять. Для того, щоб проводити такі заняття, також було необхідно, щоб вони легко сприймалися суддями, тобто треба було *розробити відповідні методики і готувати викладачів*, які були б навчені особливостям застосування цих процедур. Нарешті, виявилось неможливим вирішення питань щодо вивчення соціального контексту тільки за участю суддів. До цієї роботи були залучені як науковці, так й члени колегії адвокатів. Одним з ключових нововведень вивчення і програмування завдань соціального контексту стала участь на всіх етапах процесу представників широкої громадськості і громадянського суспільства.

У 1988 році був створений Національний суддівський інститут Канади (NJI). Визнаючи центральну важливість соціального контексту суддівської освіти, у 1994 Канадська Судова Рада (*Canadian Judicial Council – CJC*) прийняла резолюцію, що закликала до розробки питань *соціального контексту (social context)* у суддівській освіті, вивчення якого було би «всеосяжним, глибокими і заслуговувало на довіру» і включало аспекти рівності рас і статей. Робота з соціальним контекстом, і як практична реальність, і як предмет суддівської освіти значно впливає на те, як до суддівської діяльності ставляться у Канаді. Саме під гаслом аргументу, що NJI створена для вивчення *національного соціального контексту*, почалися революційні зміни, які являли собою «сміливий крок у бік зрушення в підходах до утворення сучасної системи суддівської освіти у Канаді». Наразі *«Десять принципів соціального контексту суддівської освіти»* стали обов'язковими у Канаді. Вони посідають місце в якості *моделі* для збереження та інтеграції соціального контексту суддівської освіти в усіх формах професійної підготовки суддів. Слід зазначити також, що ці десять принципів не діють ізольовано, а саме завдяки інтегрованому, спільному застосуванню *мають синергетичний ефект* [21, с. 40-43]:

1. Судове керівництво. Первісне і постійне прагнення до вивчення соціального контексту у системі суддівської освіти повинно починатися з Голів Судів та інших місцевих судових лідерів – це має вирішальне значення.

2. «Три стовпи» інтегрованого соціального контексту судової освіти. Соціальний контекст суддівської освіти, як правило, визначає питання, про які судді не знають або не можуть мати досвід. Хоча суддівська освіта повинна завжди бути на чолі судової системи, суддя в «замкненому суддівському середовищі» не може розвиватися, розробляти і здійснювати ефективні освітні програми соціального контексту або інтегрувати питання щодо цього аспекту в навчальні програми. Опанувати соціальний контекст суддівської освіти самі судді, які мають юридичну вищу освіту, не можуть. Адже вони не є досвідченими фахівцями-експертами в соціально-культурних та психолого-педагогічних питаннях. Тому залучення експертів із цих галузей знань є необхідним, що дозволяє розглядати питання різнобічно, і усунути недоліки та урахувати відмінності, щоб допомогти вивчити питання соціального контексту суддям. Науковці-викладачі обов'язково беруть участь на всіх етапах розробки, проектування навчальних планів та під час навчання за суддівськими програмами. Цей досвід найкраще реалізується у авторитетному співтоваристві: *громадських лідерів* – стовп один, - які мають безпосередній досвід роботи з цими питаннями; *вчених-педагогів та юристів-адвокатів* (стовп два), які потім можуть допомогти фільтрувати і перевести цей досвід у відповідні правові поняття і завдання. Нарешті, *судді* (стовп три), можуть формувати і зосередити їх на тому, що вони – судді і громадяни відчують у процесі вирішення означених проблем». У цьому інтерактивному режимі три стовпи соціального контексту суддівської освіти забезпечують найкращу основу для структурування розвитку, проектування і постачання інтегрованого соціального контексту суддівських навчальних програм і процесу навчання.

3. Стійка інтеграція соціального контексту. Питання рівності та соціальний кон-

текст настільки різноманітні, широко розповсюджені і постійно змінюються, що зусилля мають бути систематичними і постійно ідентифікуватися у всіх темах суддівської освіти, програмах і плануванні навчальних дисциплін.

4. Специфіка введення і актуальність. Комплексні програми соціального контексту вимагають від розробників виявлення соціальних контекстних елементів та їх включення у програми з урахуванням специфіки цільових аудиторій суддів, виходячи, зокрема, з юрисдикції учасників.

5. Оцінка потреб. Ідентифікація потреб в освіті суддів при розробці навчальних планів і програм має здійснюватися при безпосередній участі і консультаціях не тільки з судьями, але й з тими, від кого залежить їх робота, особливо в несприятливих ситуаціях, і тих осіб, у кого є професійний і життєвий досвід вирішення означених питань. Участь всіх «трьох стовпів» є надважливою в початкових оцінках потреб.

6. Зосередження на ролі судді. З метою забезпечення рівності та питань соціального контексту слід розуміти, що особистісне ставлення є важливою умовою у всіх формах судового навчання, вивчення особливостей міжособистісних стосунків має бути включено до тематики опанування правових та інших питань, з якими стикаються судді повсякденно. Це обґрунтовує практичний підхід з'єднання суддівської освіти із завданнями і функціями взаємодії. «Три стовпи» полегшують зв'язок і балансування між суддівством і доступом до правосуддя.

7. Кваліфіковані розробники і команда. Соціальний контекст суддівської освіти явно поєднує цінності і відносини і порушує питання світогляду. Тим, хто планує програми соціального контексту, обов'язково потрібно мати певні навички, що охоплюють знання педагогіки, навчання дорослих і ефективної розробки програм. Оптимально, планування робочих команд з викладачів, суддів та науковців, в тому числі як посередників, що будуть мати можливість розвивати навички суддів у підтримці цілісного уявлення соціального контексту програми і навчання шляхом участі у попередній пілотній програмній сесії спільно зі всіма «трьома китами».

8. Ефективна програма і розробка навчального плану. Соціальні контекстні програми повинні бути ретельно розроблені, щоб сприяти створенню процесу, який «зачіпає емоції» та є перцепційним навчанням, що ґрунтується на когнітивних та емоційно-поведінкових особливостях суддів. Навчальні програми містять у собі проблемні вправи, які вимагають застосовувати свій власний судовий досвід щодо питань соціального контексту з урахуванням закономірностей навчання дорослих.

9. Принципи навчання дорослих для суддів. Судді є унікальною групою учнів. Як дорослі учні, вони мають широкий діапазон навичок і досвіду, що є важливим ресурсом при викладанні і навчанні. Суддівська освіта, таким чином, найбільш ефективна, коли вона спирається на цей досвід. Створення специфічного соціально-освітнього простору і підходів у роботі викладачів, полягає у тому, що викладачі повинні дотримуватися конфіденційності, відповідність знань і навичок повинні бути надані до проведення процедури вирішення проблем або практичної діяльності.

10. Оцінка і зворотний зв'язок. Ефективність вивчення соціального контексту у суддівській освіті та розробка навчальних програм вимагають постійного зворотного зв'язку і оцінки на всіх етапах планування та навчання. Забезпечення зворотного зв'язку приймається від членів кожного з «трьох стовпів». Саме це допомагає гарантувати дотримання тези про те, що суддівська освіта може постійно розвиватися, щоб відповідати постійним суддівським і мінливим потребам соціального контексту.

«Десять принципів» і практика, які були розроблені з них SCEP, докорінно змінили характер суддівської освіти в Канаді. Це призвело до розвитку професійної педагогі-

ки та освіти дорослих, структурованості підходів до суддівської освіти у Канаді. Вплив соціального контексту на суддівську освіту в цій країні виявився надзвичайно позитивним.

В Україні 21 грудня 2010 року рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України на виконання вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів України» для проведення активної роботи щодо налагодження процедури забезпечення формування якісного суддівського корпусу, було створено Національну школу суддів України (НШСУ) – державну установу, науковий заклад та методичний центр суддівської освіти. Чинний Закон «Про судоустрій і статус суддів» вперше на законодавчому рівні закріпив базові стандарти підготовки професійних суддів та відкрив широкі можливості для участі суддівської спільноти у створенні власного науково-методичного центру. Такі стандарти закріплені у наступних положеннях: 1) НШСУ створена при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України і здійснює свою діяльність відповідно до Закону та статуту, що затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України; 2) на НШСУ не поширюється законодавство про вищу освіту; 3) НШСУ є державною установою зі спеціальним статусом, що забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для судової системи та здійснює науково-дослідну діяльність.

В успішних західних демократіях репутація кандидата та громадська думка про нього є визначальними при призначенні на посаду судді. Ми поділяємо думку члена Громадської ради доброчесності, Голови Третейської палати України Тараса Шепеля про те, що «судова реформа в Україні відбудеться, коли доброчесність стане цінністю для самих суддів» [17]. Але поняття «доброчесність судді» здебільшого трактується тільки у сенсі діади «доброчесність – недоброчесність», де останнє поняття розуміється як «хабарництво» та «корумпованість», а «доброчесність» – як обов’язок. Перелік особистісних якостей, які мають бути притаманні професійному судді не є усталеним. Адже процедури його конкретизації спираються на законодавство й професіограми судді, функції професійної діяльності, тощо. Ці переліки налічують вже десятки (іноді тотожних між собою) характеристик. Звісно, серед інших багато й таких, які можна віднести до інтегративної якості особистості – *доброчесності*. У загальному вигляді, на особистісному рівні це – *Гуманність, Чесність, Відповідальність, Принциповість, Патриотизм* – всі інші характеристики виявляться похідними. Але саме для судді, перш за все, має бути притаманна *рефлексія у самопороджувальній формі* – тобто *самоцінна форма рефлексії* й буде власне *чеснотою*. Суддя, як високо-духовно-відповідальна особистість, має відчувати самозадоволення (радість/гордість) за свою професію та за себе, як суддю-професіонала. Для того, щоб цей процес відбувся, необхідні навички емоційно-ціннісної саморефлексії. Людина має пройти емоційно-рефлексивний шлях до становлення/розвитку високої духовності.

Визначення методологічного концепту психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти на ґрунті *системного, людиноцентричного, аксіологічного та акмеологічного* підходів [3, с. 33–36] дозволило нам розкрити сутність феномену «доброчесність судді» в цілісному системному аспекті духовно-рефлексивного соціального виміру:

1) *Духовно-моральна дорослість*. «Я сприяю духовному піднесенню іншого / Я не спричиняю нічого для духовного падіння іншого».

2) *Зосередження на самості «емоційного Я»*. Свідома вільна самоорганізація на основі «Я прагну». Тут для свідомого приборкання власного Еґо треба усвідомити власні вади: «Я борюся зі своїми поганими поштовхами»

3) *Добростверджувальна частина*. «Я прагну творити Добро». «Я маю духовно-практичну позицію». «Я живу цінностями добра на рівні самосвідомості». Цей критерій на думку академіка І. Д. Беха, має виняткову значущість особливо для тих, у кого ще в

особистісних характеристиках присутні елементи моральних вад. Саме на цьому етапі й виявляється необхідною комунікативна допомога з боку колег-професіоналів, тощо.

4) *Соціально-вчинковий контекст.* Самооцінювання духовно-відповідальної особистості професійного судді. «Природне призначення людини – бути духовною».

Сутність феномену «доброчесність судді» у цілісному системному аспекті з психолого-педагогічних позицій полягає в тому, що це поняття необхідно трактувати у широкому сенсі феномену, що обумовлюється суспільним буттям, економічним базисом та безпосередньо залежить від системи цінностей, які пропонує суспільство, від умов соціального спілкування, від способів функціонування громадської думки, від способів соціальної регуляції (правових, державно-адміністративних та інших).

НJI готовий ділитися з НШСУ досвідом своєї діяльності в Канаді та за кордоном. Освітні установи України і Канади – НШСУ та НJI – є спорідненими організаціями, завданням яких є забезпечення ефективної професійної підготовки суддів у своїх країнах. Канадські судді та інші учасники проекту прагнуть зрозуміти потреби української сторони і бути корисними.

Впродовж часу функціонування НШСУ підготовку пройшли тисячі суддів. Так, у лютому 2013 року стартувало навчання першого добору кандидатів, яке тривало півроку. Це, зокрема, потребувало від НШСУ підготовки більше 50 локальних нормативних актів і навчально-методичних матеріалів, розробки тестів і модельних судових справ для проведення контрольних заходів за програмами кожного блоку підготовки. Окрема тема – дослідницька та наукова діяльність НШСУ: вона явно не достатня і практично не впливає на наукові дослідження в царині судоустрою, правосуддя, суддівської освіти у цілому. Йдеться взагалі про зміну пріоритетів, – адже НШСУ («в чистому вигляді») не є ні навчальним, ні дослідним закладом. Тому перевага віддана підготовці саме науково-методичних матеріалів: посібників, методик, тренувальних програм, тощо. Вони мають бути доопрацьовані, більше того, переглянуті. Програма спеціальної підготовки суддів має включати більше модельних засідань, майстер-класів відомих суддів, охоплювати не тільки стажування в судах, але і в прокуратурі та адвокатських конторах і об'єднаннях [9]. Незважаючи на розуміння і всебічну підтримку українським законодавством необхідності функціонування такого навчального закладу як НШСУ, інституційне її зміцнення є сьогодні основним завданням, реалізація якого лише розпочалась.

Програми психолого-педагогічної підготовки професійних суддів з *різним досвідом роботи та викладачів різного віку*, які розроблені і запроваджуються авторами цієї статті, надають можливості практикуватися у збагаченні ціннісного досвіду, сприяють порозумінню з представниками інших поколінь та самопізнанню за допомогою чітко сфокусованих імітаційних ігор, ситуацій [14]. Такі заняття можна розглядати як варіант груп «емпатійного професійного спілкування» у режимі реального часу. Адже своєрідність педагогічної діяльності полягає в тому, що педагог завжди творить на живому «людському матеріалі», втілення його задумів пов'язане із безпосередньою взаємодією з людьми – складною внутрішньою роботою на ґрунті багатоступеневого емоційного усвідомлення ціннісного досвіду [13, с. 58–68]. Психопедагогічна технологія проведення групових занять передбачає діяльність у малих групах (забезпечуючи синергетичний ефект), кожна з яких виконує певний вид практичної роботи (диференційоване навчання). Психолого-педагогічна підготовка професійних суддів також спрямовується на засвоєння нових зразків саморегуляції поведінки, настрою, позитивного емоційного реагування на зовнішні подразники, розвиток стресостійкості, на ефективні зміни внутрішнього діалогу, ставлення лідерів до самих себе та інших, до своїх цінностей, професійної мотивації, саморозвитку та самовдосконалення, усвідомлення важливості ство-

рення позитивного іміджу лідера. Психодіагностика проводиться самими слухачами та її індивідуальна інтерпретація стає відома тільки респонденту.

Окремі компоненти підготовки об'єднуються в ціле на основі єдиної синергетичної емоційно-регуляційної моделі. Ця модель допомагає учасникам тренуватися одночасно як в площині сталої емоційно-позитивної професійної поведінки, реальних дій, так і в когнітивній площині розвитку стійкої мотивації до саморозвитку. Надзавданням психолого-педагогічної підготовки професійних суддів є допомога їм, кандидатам на посаду судді в усвідомленні свого призначення, місії та сенсу в житті на сучасному етапі розвитку Української держави.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Аналіз і уведення у науковий обіг маловідомих англomовних робіт стосовно зарубіжної практики, які розкривають організацію системи психолого-педагогічної підготовки суддів у Канаді, особистий професійний досвід дозволив нам розкрити найбільш вагомні аспекти концептуальної цілісної синергетичної моделі психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України. У межах цієї синергетичної моделі видалось за можливе конкретизувати концепти-етапи, закономірності, підходи і принципи, критерії доброчесності судді в цілісному системному аспекті духовно-рефлексивного соціального виміру. Логічним є те, що будь-яка ідея, особливо ідея соціального контексту, не може бути повно осмислена, поки вона не буде сформульована на тлі знань тих витоків-цінностей, з яких вона розвинулася, оскільки тільки через минуле можна краще зрозуміти сьогодення і майбутнє. Практична ж реалізація психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України загалом і діяльності судді зокрема може бути здійснена шляхом використання наукового доробку педагогічних та психологічних засад у сфері судочинства, що сприятиме більш якійсній та ефективній роботі суддів, їх психічному здоров'ю, зміцненню законності та правопорядку в державі, підвищенню довіри громадян до суддівського корпусу.

Список літератури:

1. Бендас Т. В. Психология лидерства. Учебное пособие. / Т. В. Бендас. СПб.: Питер, 2009. 448 с.
2. Бондаренко О. Ф. Специфіка психологічного знання та його місце в діяльності судді / О. Ф. Бондаренко. 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.judges.org.ua.
3. Зуєва Л. Є. Дослідження теоретичних засад психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти / Лариса Зуєва // ScienceRise: Pedagogical Education. 2017. № 1. С. 33-36.
4. Зуєва Л. Є. Критерії педагогічної майстерності І. А. Зязюна – підґрунтя психолого-педагогічної підготовки професійних суддів в Україні / Л. Є. Зуєва // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. О. Г. Романовський. Х.: НТУ “ХПР”, 2016. Вип. 45 (49) Ч. 2. С. 122-134.
5. Зязюн І.А. Освітні парадигми в контексті філософських ідей / Іван Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія. Українсько-польський журнал за ред. І. Зязюна, Т. Левовицького, Н. Ничкало, І. Вільш. – Ченстохова. К.: Видавництво Вищої Педагогічної школи у Ченстохові, 2003. Вип. No 5. С. 213-226.
6. Катаєва Е. В. Юрисдикція адміністративних судів України щодо вирішення адміністративних справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Катаєва Елла Валеріївна. К. : ДНДІ. 2016. 235 с.

7. Леко Б. Юридична етика: Навчальний посібник. / Б. Леко. Чернівці:Книги – XXI, 2008. 280с.
8. Любошинкина Е. Лидерство / Елена Любошинкина // Mental Skills. 2017. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://www.mental-skills.ru/dict/liderstvo/>
9. Оніщук М. В. Роль Національної Школи Суддів України у підготовці кадрів для судової системи: реалії та перспективи. / М. В. Оніщук. // Стандарти підготовки суддів: міжнародний досвід, завдання для України. К.: 2013. 24 с.
10. Радухівська Л. Л. Психологічний зміст діяльності судді в кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 – юридична психологія / Радухівська Людмила. К.: Національна академія внутрішніх справ. 2012. 253 с.
11. Семенова А. В. Психопедагогічний супровід ефективного лідера XXI століття: синергетичний підхід / Алла Василівна Семенова // ScienceRise: Pedagogical Education. 2017. №7 (15). С. 30-36.
12. Семенова А. В. Розвиток ціннісного досвіду педагогічної майстерності І. А. Зязюна у вимірах теорії поколінь / А. В. Семенова // Теорія і практика управління соціальними системами. Х.: НТУ “ХП”. 2017. № 2. С. 72-84.
13. Семенова А.В. Емоційне усвідомлення як конструкт оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів: психопедагогічний підхід. / А.В. Семенова. // Теорія і практика управління соціальними системами. Х. : НТУ “ХП”, 2014. № 4. С. 58-68.
14. Семенова А.В. Ціннісний вимір досвіду суб’єктів педагогічної дії : монографія / Алла Семенова . Одеса : Бондаренко М. О. 2016. 436 с.
15. Сергеева Л. М., Кондратьева В. П., Хромей М. Я. Лідерство: навч. посібн. Івано–Франківськ. «Лілея-НВ», 2015. 296 с.
16. Токарська А. С. Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.12 – “філософія права” / Антоніна Токарська. К.: 2008. 37 с.
17. Шепель Т. Добросовісність як перепустка на посаду судді нового Верховного суду / Тарас Шепель // Українська правда. 2017. [Електронний ресурс] –Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2017/01/5/7131205/>.
18. Bird C. Social Psychology / C. Bird. New York : Appleton Century Company, 1940. 564 p.
19. Chemers Martin. Lawrence Erlbaum Associates, Psychology, 1997 200 p.
20. Donald Markwell. Instincts to Lead: On Leadership, Peace, and Education. – Connor Court: Australia, 2013. 500 p.
21. Lennox Brian W., Williams Natalie. Social context and judicial education in Canada. / Brian W. Lennox and Natalie Williams // Judicial Education and Training. Journal of the International Organization for Judicial Training. 2013. Volume 1, Number 1. August P. 31-44.
22. Plato. The Dialogues of Plato translated into English with Analyses and Introductions by B. Jowett, M.A. Oxford University Press. 2013. Vol. 3.

References:

1. Bendas, T. V. (2009). *Psihologija liderstva. Uchebnoe posobie*. [Psychology of leadership. Tutorial] SPb. : Piter. [in Russian].
2. Bondarenko, O. F. (2016). *Specyfika psychologicznego znanja ta jogho misce v dijalnosti suddi* [Specificity of psychological knowledge and its place in the activity of a judge] [Elektronnyj resurs] Rezhym dostupu : www.judges.org.ua. [in Ukrainian].

3. Zujeva, L. Je. (2017). *Doslidzhennja teoretychnykh zasad psykholoho-pedagoghichnoji pidghotovky profesijnykh suddiv u systemi suddivs'koji osvity*. [Research of theoretical foundations of psychological and pedagogical training of professional judges in the system of judicial education] *ScienceRise: Pedagogical Education*. Vol. 1. pp. 33-36. [in Ukrainian].

4. Zujeva, L. Je. (2016). *Kryteriji pedagoghichnoji majsternosti I. A. Zjazjuna – pidgruntja psykholoho-pedagoghichnoji pidghotovky profesijnykh suddiv v Ukrajinі*. [I.A. Zyazyun's Criteria for Pedagogical Excellence - The Basis for Psychological and Pedagogical Training of Professional Judges in Ukraine] “Problemy ta perspektyvy formuvannja nacional'noji ghumanitarno-tekhnichnoji elity” *Kharkiv : NTU "KhPI"*,. Vol. 45 (49) 2. pp. 122-134. [in Ukrainian].

5. Zjazjun, I.A. (2003). *Osvitni paradyghmy v konteksti filosofsjkykh idej*. [Educational paradigms in the context of philosophical ideas] “Profesijna osvita: pedagoghika i psykholohija”. *Ukrajin'sjko-poljs'kyj zhurnal za red. I. Zjazjuna, T. Levovyc'kogho, N. Nychkalo, I. Vil'sh. Chenstokhova – Kyjiv : Vydavnyctvo Vyshhoji Pedagoghichnoji shkoly u Chenstokhovi*, Vol. 5. pp. 213-226. [in Ukrainian].

6. Katajeva, E. V. (2016). *Jurysdykcija administratyvnykh sudiv Ukrajinny shhodo vyrishennja administratyvnykh sprav : dys. ... kand.. juryd. nauk : 12.00.07 – administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo* [Jurisdiction of administrative courts of Ukraine in relation to the resolution of administrative cases: dis. ... kund .. law. Sciences: 12.00.07 administrative law and process; finance law; information law] *Kyjiv : DNDI*. [in Ukrainian].

7. Leko, B. (2008). *Jurydychna etyka: Navchal'nyj posibnyk*. [Legal Ethics: A Manual] *Chernivci:Knyghy – XXI*. [in Ukrainian].

8. Ljubovinkina, E. (2017). *Liderstvo [Leadership] Mental Skills. [Elektronnij resurs] Rezhim dostupu do resursu: <http://www.mental-skills.ru/dict/liderstvo/>*. [in Russian].

9. Onishhuk, M. V. (2013). *Rolj Nacional'noji Shkoly Suddiv Ukrajinny u pidghotovci kadriv dlja sudovoji systemy: realiji ta perspektyvy*. [The role of the National School of Judges of Ukraine in training personnel for the judicial system: realities and perspectives.] “Standarty pidghotovky suddiv: mizhnarodnyj dosvid, zavdannja dlja Ukrajinny”. *Kyjiv*. [in Ukrainian].

10. Radukhiv'sjka, L. L. (2012). *Psykholohichnyj zmist dijalnosti suddi v kryminal'nomu sudochynstvi : dys. ... kand.. juryd. nauk : 19.00.06 – jurydychna psykholohija* [Psychological content of judge's activity in criminal proceedings: diss. ... kund .. law. Sciences: 19.00.06 - legal psychology] *Kyjiv : Nacional'jna akademija vnutrishnikh sprav*. [in Ukrainian].

11. Semenova, A. V. (2015). *Psykhopedagoghichnyj suprovid efektyvnogho lidera XXI stolittja: synerghetychnyj pidkhid*. [Psycho-pedagogical support of an effective leader of the XXI century: a synergistic approach] *ScienceRise: Pedagogical Education*. Vol. 7 (15). pp. 30-36. [in Ukrainian].

12. Semenova, A. V. (2017). *Rozvytok cinnisnogho dosvidu pedagoghichnoji majsternosti I. A. Zjazjuna u vymirakh teoriji pokolinj*. [Development of valuable experience of pedagogical skill of IA Zyazyun in dimensions of the theory of generations] “Teorija i praktyka upravlinnja social'nymy systemamy: filosofija, psykholohija, pedagoghika, sociologhija”. *Kharkiv : NTU „KhPI”*. Vol. 2. pp. 72-84. [in Ukrainian].

13. Semenova, A. V. (2014). *Emocijne usvidomlennja jak konstrukt ocinjuvannja dynamiky rozvytku pedagoghichnoji majsternosti vykladachiv vyshhykh tekhnichnykh*

navchalnykh zakladiv: psykhopedagoghichnyj pidkhid. [Emotional awareness as a construct of evaluation of the dynamics of pedagogical mastery development of teachers of higher technical educational institutions: psycho-pedagogical approach] “Teorija i praktyka upravlinnja socialjnymy systemamy” Kharkiv : NTU „KhPI”, 2014. Vol. 4. pp. 58-68. [in Ukrainian].

14. Semenova, Alla (2016). *Cinnisnyj vymir dosvidu sub'ektiv pedagoghichnoji diji : monohrafija.* [Valuable dimension of the experience of subjects of pedagogical action] Odesa : Bondarenko M. O. [in Ukrainian].

15. Serghejeva, L. M. (2015). *Liderstvo : navch. posibn.* [Leadership: Teacher manual] Ivano-Frankivsk. «Lileja-NV». [in Ukrainian].

16. Tokarsjka, A. S. (2008). *Pravova komunikacija v konteksti postklasychnoho pravorozuminnja : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja dokt. juryd. nauk : spec. 12.00.12 – “filosofija prava”* [Legal communication in the context of postclassical legal thinking: author's abstract. dis for obtaining sciences. degree doc. lawyer Sciences: special 12.00.12 - "Philosophy of Law"]. Kyjiv. [in Ukrainian].

17. Shepelj, T. (2017). *Dobrochesnistj jak perepustka na posadu suddi novogho Verkhovnogho sudu* [Virtue as a pass to the post of judge of the new Supreme Court] Ukrainsjka pravda. [Elektronnyj resurs] Rezhym dostupu : <http://www.pravda.com.ua/columns/2017/01/5/7131205/>. Bird, C. (1940). *Social Psychology* New York : Appleton - Century Company. [in Ukrainian].

18. Bird, C. (1940). *Social Psychology.* New York : Appleton - Century Company.

19. Chemers, Martin. (1997). Lawrence Erlbaum Associates. [] Psychology.

20. Donald Markwell. (2013). *Instincts to Lead: On Leadership Peace, and Education.* [] Connor Court: Australia.

21. Lennox Brian W., Williams Natalie. (2013). *Social context and judicial education in Canada.* / Brian W. Lennox and Natalie Williams. *Judicial Education and Training.* Journal of the International Organization for Judicial Training. Volume 1, Number 1. August. pp. 31-44.

22. Plato. (2013). *The Dialogues of Plato translated into English with Analyses and Introductions* by B. Jowett, M.A. Oxford University Press. Vol. 3.

Стаття надійшла до редколегії: 29.11.2017